

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Islam and disability : perspectives in islamic theology and jurisprudence

Ghaly, M.

Citation

Ghaly, M. (2008, February 27). *Islam and disability : perspectives in islamic theology and jurisprudence*. Islamic Theology, Faculty of Religious Studies, Leiden University. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/12617>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/12617>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Samenvatting

Deze studie is een verkenning van opvattingen over de positie van mensen met handicaps in de Islam. De aandacht ging aarbij vooral uit naar de islamitische theologie en jurisprudentie.

Hoofdstuk één is gewijd aan het belang van de bestudering van dit onderwerp binnen verschillende religies en in het bijzonder binnen de Islam, eerdere studies die op dit gebied gedaan zijn, de methodologie die in deze studie is gehanteerd en tenslotte een overzicht van de Engelse en Arabische terminologie die relevant is voor dit onderwerp.

De **hoofdstukken twee** en **drie** handelen over de perspectieven in de islamitische theologie op mensen met handicaps. Binnen het bredere kader van kwaad en pijn tijdens het aardse leven, hielden moslimtheologen zich bezig met twee kwesties in het bijzonder bij het bespreken van het voorkomen van handicaps. Elk van deze kwesties wordt in een apart hoofdstuk behandeld.

Hoofdstuk twee toont aan dat de theologen geïnteresseerd waren in het uitleggen van de logica en reden van deze handicaps. Deze werden gezien als een soort van pijn en lijden, ofschoon het beeld van God in de islam er één is van een almachtige, aller-rechtvaardigste en al-wijze God. De interpretaties en rechtvaardigingen die door moslimtheologen werden gegeven voor deze paradox toont aan dat hun meningen op dit punt nogal uiteenliepen. Enerzijds waren er personen die dit als bijna onoverkomelijk probleem beschouwden. Zij gaven hier verklaringen voor die door de meerderheid van de moslimgeleerden als getuigenis van ongeloof werden gezien omdat deze het volmaakte en perfecte karakter van God aantastten. Anderzijds waren er soefis en filosofen die hierin geen groot probleem zagen. De soefis waren van mening dat degene die God goed kent en liefde voor Hem ervaart, geen ongemak zal ondervinden van een handicap. Een handicap werd vaak zelfs gezien als teken van liefde van God. Volgens hen was de werkelijke handicap het niet gehoor geven aan de boodschap van God en het niet volgen van het Rechte Pad zoals gewezen door Zijn boodschappers en profeten. De filosofen richtten zich vooral op de aard van het leven. Zij stelden dat dit leven bestaat uit tegenstellingen zoals rijkdom versus armoede, gezondheid versus ziekte, pijn versus genoeg, enzovoorts. Iedere poging tot het teniet doen van één van deze twee tegenstellingen zal de andere betekenisloos maken. In het kort, dit leven kan niet bestaan zonder kwaad, pijn of handicaps.

De meerderheid van de moslimgeleerden bevindt zich tussen deze twee groepen in. Zij erkenden dat er sprake was van een theologisch probleem en dat er derhalve pogingen moesten worden ondernomen om het bestaan van handicaps in dit leven uit te leggen en te rechtvaardigen. Echter, de perfectie van God vormde het uitgangspunt van al deze geleerden en het bestaan van handicaps of kwaad in het leven doet geen afbreuk aan deze goddelijke perfectie. Hoewel zij het allen eens waren over dit algemene principe, verschilden zij van mening over de verdere details. Hierin zijn drie hoofdgroepen te onderscheiden.

Eén groep, voornamelijk bestaande uit Ash‘arieten, vond dat de perfectie van God voornamelijk tot uiting kwam in Zijn almacht. Binnen dit kader meenden zij dat de enige uitleg voor het bestaan van handicaps en alle vormen van pijn en lijden in dit leven Gods almacht is. Zij stelden dat dit universum Zijn Koninkrijk is en dat Hij dit bestuurt zoals Hij wil. Niets en niemand kan ingaan tegen Zijn zin. Hem vragen waarom Hij iets wel of niet gedaan heeft, staat gelijk aan het schenden van de almacht van God en Zijn heerschappij. Het menselijk intellect, dat is geschapen door God, kan de Schepper niet vragen verantwoording af te leggen.

De tweede groep, namelijk de Mu‘tazilieten, stelden dat de perfectie van God overwegend vertegenwoordigd werd door Zijn ongeëvenaarde rechtvaardigheid en wijsheid, meer dan door Zijn almacht. Hij schonk de mens handelingsvrijheid in het leven vanwege Zijn rechtvaardigheid. Als onderdeel van deze vrijheid kunnen mensen zowel goede als slechte daden verrichten. Deze slechte daden, waarvoor de verantwoordelijkheid volledig bij de mensen zelf ligt en niet bij God, zijn de belangrijkste oorzaken van kwaad en pijn in het leven. Echter, deze groep ontkende niet dat handicaps zich kunnen voordoen buiten het vermogen van de mensen om, zoals bijvoorbeeld blind geboren worden. Zij betoogden dat God verantwoordelijk is voor dergelijke calamiteiten, maar dat dit niet iets “slechts” is omdat God niets “slechts” doet. Volgens deze groep heeft iedere calamiteit in dit leven, of deze nu door de mens of door God is veroorzaakt, één of meer wijze bedoelingen. Deze bedoelingen kunnen overigens door het menselijke intellect worden onderscheiden. Deze groep probeerde, binnen dit kader, voor iedere vorm van pijn of lijden een mogelijke wijze bedoeling te doorgronden. Uiteindelijk resulteerde dit in zeer gedetailleerde en gecompliceerde theorieën over de voordelen die pijn en lijden de mens kunnen opleveren.

De derde groep, die wordt vertegenwoordigd door de meerderheid van de moslimgeleerden, probeerde een middenweg te vinden tussen de eerste en tweede groep. Zij waren van mening dat Gods almacht niet zodanig moest worden benadrukt dat dit ten koste ging van Zijn rechtvaardigheid en wijsheid of omgekeerd. Zij zagen geen kwaad in de rationele pogingen die ondernomen werden om te zoeken naar wijze bedoelingen om het bestaan van handicaps en andere vormen van lijden in het leven te rechtvaardigen.

Hoofdstuk drie toont aan dat de moslimgeleerden zich niet beperkten tot theologische pogingen om de vraag waarom handicaps bestaan te beantwoorden. Er was ook een praktische en pragmatische aanpak die te maken had met de vraag: hoe kunnen we leven met handicaps? De voorstellen van moslimgeleerden in verband hiermee waren vooral van psychologische aard. Zij trachtten te komen met praktische oplossingen die het leed en de kwellingen ten gevolge van de handicap zouden wegnemen of op zijn minst verzachten. De incidentele discussies hierover worden in dit hoofdstuk behandeld in drie ethische hoofdcategorieën, namelijk dienstbaarheid (*‘ubūdiyya*), geduld (*ṣabr*) en dankbaarheid (*shukr*). Dienstbaarheid werd gepresenteerd als het uitgangspunt van waaruit de getroffen persoon erkent dat hij/zij een dienaar

(*‘abd*) is, geschapen door een Schepper die volledig zorg draagt voor Zijn schepselen. Het beoefenen van deze vorm van dienstbaarheid vergemakkelijkt het voor de getroffen persoon om van hieruit de stap te zetten naar geduld en tenslotte naar dankbaarheid. De geleerden beseften wel degelijk dat het aan de dag leggen van een dergelijke morele houding bij ernstige aandoeningen geenszins gemakkelijk is. Derhalve ontwikkelden zij verschillende instrumenten en kwamen zij met vele praktische suggesties die een dergelijke morele houding binnen het bereik van de gewone mens stelden.

De **hoofdstukken vier** tot en met **acht** concentreren zich op de visies binnen de islamitische jurisprudentie. De belangrijkste doelstelling van deze hoofdstukken is een idee te geven van de manier waarop moslimjuristen dachten over mensen met handicaps. Zijn zij bijvoorbeeld net zulke volwaardige mensen als zij die niet lijden aan handicaps? Hebben zij dezelfde rechten als anderen? Hoe kunnen deze mensen een volwaardig bestaan lijden, ook in financieel opzicht, als zij niet zelf in hun levensonderhoud kunnen voorzien?

Hoofdstuk vier richt zich op de sociale positie van mensen met handicaps zoals vervat in het algemene principe van menselijke waardigheid. Een van de belangrijke bevindingen van dit hoofdstuk, dat, tot nu toe voor zover mij bekend, aan de aandacht van alle moderne onderzoekers is ontsnapt, is de rol van de Griekse fysiognomie. Deze fysiognomie behelst dat een misvorming in de fysieke verschijning wijst op eenzelfde misvorming in de geest en het karakter. Tegen de derde/negende eeuw waren belangrijke Griekse bronnen in het Arabisch vertaald. Deze bronnen genoten in die tijd een aanzienlijke populariteit en sommigen waren zelfs bijzonder gezaghebbend geworden binnen de Arabische en Islamitische cultuur. De populariteit van deze wetenschap drong door tot de juridische kringen. Het duidelijkste voorbeeld hiervan vormen een aantal beweringen van fysiologische aard die erg kwetsend zijn voor mensen met handicaps, toegeschreven aan de welbekende jurist Muḥammad b. Idrīs al-Shāfi‘ī (d. 205/820). Op basis van een grondige bestudering van deze beweringen en de verspreiding ervan in de kringen van juristen, wordt hier geconcludeerd dat deze beweringen ten onrechte zijn toegeschreven aan al-Shāfi‘ī. Hoewel dergelijke beweringen van een aantal geleerden bijval oogstten, was de strekking ervan nooit erg dominant onder juristen. Derhalve was de invloed ervan op het belangrijkste corpus van de islamitische jurisprudentie verwaarloosbaar. Zodoende genoten mensen met handicaps, theoretisch gezien, in de kringen van juristen dezelfde mate van menselijke waardigheid als alle andere mensen.

Afgezien van deze theoretische discussies, behandelt dit hoofdstuk ook een nog niet eerder geanalyseerde studie over de waardigheid van mensen met handicaps in de praktijk. Deze is gebaseerd op een tot noch toe onbekend manuscript uit de 16^e eeuw, dat gaat over mensen met handicaps. De Mekkaanse auteur, Ibn Fahd, noemde de namen van beroemde mensen, vanaf de tijd van de Profeet Muḥammad tot zijn eigen tijd, samen met de handicaps waaraan zij leden. Sommigen van de tijdgenoten van de auteur voelden zich

gekwetst omdat zij in het boek genoemd waren. Als gevolg hiervan werd er een fatwa uitgevaardigd die stelde dat het boek vernietigd moest worden omdat het over de schreef zou zijn gaan en de waardigheid van mensen met handicaps in diskrediet zou hebben gebracht. Het boek werd uiteindelijk vernietigd. De auteur gaf zich niet snel gewonnen en hield vol dat hij geen slechte intenties had met het schrijven over mensen met handicaps. Om zijn reputatie te beschermen, nam de auteur contact op met vijf welbekende moslimgeleerden in Egypte en Syrië en zette uiteen wat het belangrijkste doel van zijn boek was. De geleerden antwoordden hierop dat er geen kwaad school in het schrijven van een dergelijk boek. De auteur herschreef het boek en breidde het uit. Het exemplaar dat door de auteur zelf is geschreven is tot op heden intact gebleven. De geschiedenis van dit boek verschaft veel informatie over de sociale positie van mensen met handicaps en ook over de rol van moslimjuristen in het beschermen van deze positie.

Hoofdstuk vijf behandelt de juridische bronnen op zoek naar een antwoord op de belangrijke vraag: hoe kan deze groep mensen voorzien in hun levensonderhoud? Dit hoofdstuk wijdt allereerst uit over de mogelijkheid tot tewerkstelling, de eerst mogelijke manier om geld te verdienen. Onze bevinding is dat de juridische bronnen vol staan met gedetailleerde informatie over de regels die van toepassing zijn op mensen met handicaps in dit opzicht. We zijn ook de mogelijkheid nagegaan om mensen met handicaps aan te stellen in zeer prestigieuze functies binnen de islamitische gemeenschap. De algemene houding was dat deze groep mensen in principe aangesteld kon worden in iedere functie, zolang hun handicaps maar niet de kwaliteit van het werk dat zij moesten verrichten, aantasten. Opvallend was dat een handicap soms zelfs een pluspunt was. Voor sommige beroepen werden mensen met handicaps verkozen boven andere mensen. Een voorbeeld hiervan is het geval van blinde mensen die aangesteld werden als muezzins (oproepers tot het gebed). Omdat de *adhān* (oproep tot het gebed) werd gedaan vanaf de top van een minaret en de muezzin zo naar binnen kon kijken bij naburige huizen, ging de voorkeur altijd uit naar blinde muezzins. Dit ging zelfs zover dat sommige mensen blindheid voorwendden om deze functie te kunnen krijgen, die soms nogal goed betaald was. Dit was echter niet altijd het geval. Een handicap kon ook een belangrijk obstakel vormen voor het vinden van een baan. Het was daarom vanzelfsprekend om op zoek te gaan naar een medische behandeling om te genezen van een handicap, of op zijn minst om de gevolgen ervan te verminderen.

Hoofdstuk zes toont aan dat de juridische verhandelingen wat betreft het behandelen van handicaps een holistische benadering verkozen boven een eenzijdige. Een gehandicapte persoon kon behandeld worden door de reguliere geneeskunde, die in de juridische literatuur “fysieke geneeskunde” (*tibb jusmānī*) wordt genoemd, of door religieuze formules ontleend aan de Heilige Schrift, d.w.z. de Koran of andere teksten waaraan genezende effecten werden toegeschreven. Dit type geneeskunde werd “spirituele geneeskunde” (*tibb rūḥānī*) genoemd. Hoewel de vroegere en moderne moslimjuristen beide typen

medische behandelingen goedkeurden, werd over het algemeen de voorkeur gegeven aan de “spirituele geneeskunde” door de vroegere juristen en aan de “fysieke geneeskunde” door hedendaagse juristen. Het gemeenschappelijke punt bij alle geleerden is het verzachten of verminderen van de pijn en de ongemakken die voortkomen uit handicaps. Ten aanzien hiervan zijn wij een aantal zaken nagegaan die vandaag de dag onder de noemer van de medische ethiek vallen, zoals abortus, vaccinatie, orgaantransplantatie en klonen. Hoewel hedendaagse juristen altijd trachten te zoeken naar discussies onder vroegere juristen over deze kwesties, moeten zij meestal hun eigen onafhankelijke betoog ontwikkelen, zich daarbij direct baserend op de algemene principes van de Koran en de Sunna. Evenwel is het duidelijk dat in het formuleren van hun religieuze adviezen hun persoonlijke houding ten opzichte van de medische onderzoeken in hoge mate doorslaggevend is. Ter illustratie, zij die niet vertrouwen op wat de artsen zeggen over de doeltreffendheid van vaccinatie zullen de mensen ontmoedigen hier gebruik van te maken en omgekeerd.

Het blijft echter mogelijk dat mensen met handicaps niet in staat zijn werk te vinden vanwege hun handicaps en dat zij tegelijkertijd niet in staat zijn, om welke reden dan ook, om te genezen van hun handicap. Hoe kunnen mensen met handicaps onder deze omstandigheden aan geld komen om in hun behoeften in dit leven te voorzien? De juridische bronnen in ogenschouw nemend met betrekking tot deze vraag, richt deze studie zich op de beschikbare financiële middelen binnen de familie en de maatschappij als geheel.

Hoofdstuk zeven toont aan dat binnen de familie het systeem van onderhoud (*nafaqa*) een centrale rol speelde in dit opzicht. Binnen dit systeem heeft ieder individu dat niet in staat is om in zijn/haar eigen levensonderhoud te voorzien het recht op financiële bijstand van andere welgestelde familieleden. In juridische bronnen hebben we een zeer gecompliceerd systeem aangetroffen dat tot in detail uitwijdt over wie verantwoordelijk is voor wie en onder welke omstandigheden. Er wordt gedetailleerde informatie gegeven over mensen met handicaps, zoals ouders, kinderen, echtgenotes of andere familieleden binnen dit systeem. Een andere inkomstenbron binnen de familie voor mensen met handicaps was een familiefonds. Binnen dit systeem konden fondsen worden toegewezen aan mensen met handicaps wat voor hen regelmatige financiële steun waarborgt. Indien de familie niet in staat was haar leden met een handicap te helpen, was het de taak van de maatschappij en de staat. Met betrekking hiertoe worden twee inkomstenbronnen behandeld. Als eerste worden de juridische discussies over de liefdadigheidsfondsen gepresenteerd.

Hoofdstuk acht beschouwt de juridische discussies over welvaartendowment (*waqf khayri*) en *zakāh* als twee belangrijke inkomstenbronnen die in de behoeftes van mensen met handicaps als leden van de maatschappij kunnen voorzien. Door de islamitische geschiedenis heen vormden mensen met handicaps de belangrijkste begunstigden van liefdadigheidsfondsen in de vorm van ziekenhuizen en inrichtingen. De tweede bron van inkomsten die in dit hoofdstuk is behandeld is *zakāh*. Geen enkele vroegere of moderne jurist heeft bezwaar aangetekend tegen *zakāh* betalen van dit geld aan mensen met

handicaps, zolang zij arm waren. Voorts meenden sommige vroegere en hedendaagse juristen dat arme mensen met handicaps een specifieke categorie vertegenwoordigen die meer recht hebben op het ontvangen van *zakāh* dan andere arme mensen die niet lijden aan handicaps. De strekking van het moderne standpunt van de inzet van liefdadigheid voor de financiering van ontwikkelingsprojecten en programma's om de behoeften van deze categorie mensen veilig te stellen op een regelmatige en constante basis, was al door vroege juristen zoals al-Shāfi'ī (d. 205/820) geuit.

Ter afronding van deze dissertatie worden in het kort nog enkele punten benadrukt die enerzijds de kern van deze studie raken en anderzijds nieuwe onderzoeksterreinen openen.

In de eerste plaats wijzen de gegevens die in deze studie zijn onderzocht erop dat mensen met handicaps bijna nooit behandeld werden als homogene groep, die afgezonderd was van de maatschappij. De algemene houding die in de islamitische bronnen wordt aangetroffen is te classificeren als “tekstuele inclusie”. In de islamitische theologie vielen mensen met handicaps in de bredere categorie van “mensen met ernstige aandoeningen” (*ahl al-balāʾ*), waarvan lijden de bindende factor vormde. Het geval van een persoon die een hand of been is verloren is, in theologisch perspectief, hetzelfde als het geval van een ouder wiens kind is gestorven. In de islamitische jurisprudentie vielen mensen met handicaps ook in de bredere categorie van “mensen met valide beletselen” (*aṣḥāb al-a'dhār*), waarvan het onvermogen om alle religieuze plichten te vervullen de bindende factor vormde. Zelfs in de *adab*-werken werden mensen met handicaps gepresenteerd als onderdeel van een groot aantal mensen die hoofdzakelijk werden gekarakteriseerd door hun “abnormaliteit” en “merkwaardigheid”. Zoals het geval was in Ibn Fahd's boek, werden bijvoorbeeld blinde, kreupele en kale mensen allen gelijkgesteld.

Gebaseerd op deze omvattende benadering kunnen we gemakkelijk spreken van een over het geheel genomen positieve houding ten opzichte van mensen met handicaps in de islamitische literatuur. Sara Scalenghe zei dat “voorlopig bewijs suggereert dat psychisch en fysiek gehandicapten niet noodzakelijkerwijs gestigmatiseerd of gemarginaliseerd werden.”¹ Rispler-Chaim concludeerde haar studie door te stellen dat “vergeleken met de beledigende houding ten opzichte van gehandicapten in het Romeinse en Byzantijnse rijk, evenals in de duistere middeleeuwen in Europa, de houding in islamitisch recht in ieder opzicht verlicht en vooruitstrevend is.”² Desalniettemin ontkent deze positieve houding, zoals opgetekend in theologische en juridische bronnen, niet dat er sprake was van een sociale realiteit, die niet altijd overeenstemde met waar deze bronnen voor pleitten. Dit geldt natuurlijk ook voor de het heden van mensen met handicaps in verschillende delen van de moslimwereld. Ik ben van mening dat dit een interessant onderzoeksgebied vormt dat historici verder kunnen onderzoeken om te zien in welke mate de tekst de maatschappij stuurde of omgekeerd. De nu beschikbare informatie kan hen helpen om deze link tussen

¹ Scalenghe, Sara (2007), p. 209.

² Rispler-Chaim, Vardit (2007), p. 95.

tekst en realiteit te bepalen. Naast de historici, denk ik dat deze studie ook specialisten op andere gebieden tot voordeel kan strekken, bijvoorbeeld in de sociologie en de antropologie. De informatie die in deze studie is verschaft, zal hun tot hulp zijn bij het begrijpen van bepaald gedrag van mensen met handicaps of hun families, dat anders een onoplosbaar raadsel zou blijven.

Tenslotte hoop ik dat deze studie ook een stimulans zal zijn voor mijn collega's, dat wil zeggen specialisten op het gebied van de Islamologie, om meer onderzoek te verrichten naar deze categorie mensen, die tot op dit moment een onderbestudeerde, zo niet onbestudeerde, groep vormt. Naar mijn mening kan toekomstig onderzoek zich het best richten op meer specifieke onderwerpen, zoals mensen met handicaps gedurende het leven van de Profeet en zijn Metgezellen, vrouwen met handicaps, en mensen met handicaps in een specifieke periode van de islamitische geschiedenis.

Ṣabīḥ

